

Adana Halk Kültüründe Kısmet Açma

Okt. Ayşe BAŞÇETİNÇELİK

Çukurova Üniversitesi Türk Dili Okutmanı

Adet ve inanışlar halk kültürünün vazgeçilmez unsurlarıdır. İlkel insandan bugüne, inanışlar insanların yaşamına karışmış, bütün davranışlarına yön vermiştir. Doğa varlıklarının birer tanrı, yardımcı tanrı olarak nitelendiği dönemlerde onlarla ilgili davranışlar, görevler, zamanla birer inanış niteliği kazanmıştır. Güneşin, ayın, yıldızların tanrı olarak kabul edildiği çağlarda onlara saygı göstermek bir din görevi olmuştur. Çağların akışı içerisinde bu görev davranışlar, birtakım değişikliklerle inanış halini almıştır. Bugün, tüm inanışların kaynağında çok tanrılı dinleri, tek tanrılı dinleri ve günlük yaşam olaylarını görmek mümkündür.

İnanç, felsefede, doğruluğuna ilişkin yeterli bilgi temelleri olmadan bir önermenin geçerliliğini onaylama, inanma, iç gözleme dayanan bir davranıştır.¹ Bir başka söyleyişle , bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan bir düşünce varlığı olan inanışın edinilmesinde, kişinin deneme yoluna sapması, geçerliliğini kendi yaşamında geçen bir olayla tanınması gerekli değildir. İnanç, denenmeden, akıl kurallarına, mantık ilkelerine uygulamadan benimsenen, genel geçerliliğini yalnızca başkalarından aktarılan olaylara, söylentilere borçlu olan bir düşünce ürünüdür. İnançların yaygın olanları bile deneyle saptanamaz. Bütün inançlar kaynakları dışına çıktıkça, deney dışı, akıl dışı bir nitelik taşır.²

Dilimizde bugün, batıl itikad, batıl inanış, boş inanış, hurafe, olarak adlandırılan bir çok adet ve inanmanın kökeninin çok eski devirlere kadar uzandığını görüyoruz. Her kültürde, semavi dinlere geçen toplumlar, semavi dinler öncesi inanç sistemlerindeki adet ve inanmalarını birden bırakamazlar. Yeni dinlerinin özüne ters bile olsa, bunları yeni dinlerinin rengine ve kalıbına uydurarak, o dinin gereğindenmiş gibi uygularlar.

Günümüzde yaşayan pek çok adet ve inanmada İslamiyet öncesi inanç sistemlerinin izleri görülür. Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra, o güne kadar etkisinde kaldıkları inanç sistemlerinin kalıntılarını girdikleri bu yeni dine de getirmişlerdir. Orta Asya'daki Türk kavimleri arasında yaygın olan ve çoğu kez hasta tedavi etmek için bir şaman tarafından özel ayinlerle yapılan büyüklük işlemler, kalıntılarını bugünkü toplumumuzda da sürdürmektedir. Büyü, üfürük, afsun gibi çeşitli adlarla anılan bu işlemler, kimi zaman tedavide kimi zaman insanları etki altına alma gibi türlü şekillerde uygulanmaktadır. Anadolu'nun pek çok yöresinde halk, kısmet açmak, çocuk sahibi olmak vb. çeşitli nedenlerle büyüsel işlemlere başvurmaktadır.

Doğada var olduğuna inanılan gizli güçleri etkilemek, olayların olağan düzenlerini değiştirmek, iyiliği çekmek kötülüğü kovmak, istenilen sonuca ulaşmak için, halk arasında "büyü" olarak adlandırılan birtakım işlemler yapılır. Bu işlemlerde dinsel ve büyüsel öğeler kullanılır. Genellikle büyülerin yapısında etkili madde olarak tanrının güzel adları, dualar, harfler, remiz veya resimlerin yazıldığı kağıtlar, çeşitli besin maddeleri ve etkilenecek kişinin giysisinden bir parça bulunur.

Türkçe'de, "*kısmet açmak, kısmet beklemek, kısmeti çıkmak, kısmet kapısı, kısmet olursa, kısmeti açık, kısmeti ayağına kadar gelmek, kısmeti bağlanmak, kısmet çıkmak,*

¹ Ana Britannica, inanç mad., 11. Cilt, Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, 1988, İstanbul, s.544

² İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi, Geçit Kitabevi, 1987, İstanbul, s.37

kısmetine mani olmak, kısmeti ayağı ile tepmek, kısmetini bağlamak, kısmetinde ne varsa kaşığında çıkmak" gibi söyleyişleri bulunan "kısmet" sözcüğü, dilimize Arapça'dan girmiştir. Talih, kader, nasip, baht, şans karşılıklarıyla, "Tanrının her insana uygun gördüğü varsayılan şey, yaşama durumu"³ anlamındadır.

Toplumumuzda genç kızlar, kısmetlerini öğrenmek ya da kısmetlerini etkilemek ya da kapalı olan kısmetlerini açmak için çeşitli davranış kalıplarını uygularlar. Bunlardan bazıları şöyledir.⁴ Artvin, Posof, Ardahan, Oltu, Narman, Tortum ve İspir'de gençlerin kısmeti açılсын diye, tuzlu ekmeğe veya tuzlu peynir yemeleri, rüyaya yatmaları, niyet namazı kılmaları istenir.⁴ Ardahan'da evlenemeyen kızlar "kıkıl" adı verilen çok tuzlu ekmeği, bir duvarın üzerine koyup beklerler. Ekmeği alan karga hangi yöne giderse o yöne doğru gelin gideceklerine, Şavşat'ta kızlar evlerine gelen misafirin eşeğine binerler, eşek hangi yöne giderse o yöne evleneceklerine, Koçların yününden diktikleri elbise ile kısmetlerinin açılacağına inanırlar.⁵ Sivas ve çevresinde ise, evlenemeyen kızın kısmetini açmak için, cuma günü sela verilirken kızın ayağı altına bir anahtar konur ve kızın "bahtım açılсын" demesi istenir. Kısmeti açılсын diye, gelinin duvağı bekar kızın başında çözülür.⁶

Adana ve çevresinde de ülkemizin pek çok yerinde olduğu gibi kısmet açmak için çeşitli adet ve inanmalar uygulanmaktadır. Bunlardan bir bölümü, genç kız veya bir yakını tarafından anahtar veya kilitle cami önünde uygulanan davranış kalıplarındır.

- Perşembe akşamı kilit bir genç tarafından kapatılır. Kız bunu yastığının altına koyar. Bu kilit cuma günü namazdan ilk çıkana açtırılır. Bu işlem üç cuma tekrarlanır.
- Cuma günü namaza ilk giren kişiye bir kilit verilir. Bu kişi camiye girerken kilidi kapatır, çıkışta da dualarla açar.
- Cuma günü namazdan ilk çıkan kişiye kız veya yakını kilit açtırır.
- Dört yol ağzında kilit açılır.
- Kilidin ağzı açık bırakılır, okunur, üflenir.
- Göbek üstünde kilit açtırılır.
- Adana'da bulunan "Bebekli Kilise"nin papazına kilit açtırılır.
- Cuma günü camiden çıkan bir kişiye açtırılan kilit, evin kapısının iç tarafına asılır.
- Dört yol ağzında kız çeyizi açılır.
- Genç kızın kısmetinin açılması için, çeyiz bohçası dualarla üç "cuma" açılır.
- Genç kız üstünde büyük bir anahtar taşır.
- Anahtar dualarla okunur, kıza verilir, kız akarsuya atar.

Örneklerimizde de görüldüğü gibi, kapalı olan kısmetin açılabilmesi için "açma" eylemi yapılmaktadır. Halk kültüründeki inanışlara göre kapatılan veya kapalı duran nesnelere kapalı, bağlılığı çağırır. Bu inançla, benzerlik ögesinden yararlanılarak, kapalı olan nesnelere açılmaktadır. Bu pratiklerde, kapalı olan kilit büyüsel obje olarak kullanılmakta, kilidin kapalılığı ile kısmetin kapalılığı arasında ilişki kurulmakta, kilidin açılmasının, kısmetin açılmasını çağıracağı düşüncesiyle kilit açılmaktadır. Aynı işlemin kapalı duran çeyiz bohçasını açma eylemiyle tekrarlandığını görüyoruz. Açma eyleminde dinsel öğeler kullanılmakta, kilidin açılması veya bohçanın açılması Müslümanlar için kutsal gün olan cuma günü yapılmakta, eylemi yapan kişi dinsel bir kişi papaz, hoca veya camiden çıkan ilk kişi olmaktadır. (Bebekli Kilisenin papazına kilit açtırma eylemi, Adana'da bazı çevrelerde, işleri iyi gitmeyen kişilerin sıkça uyguladığı bir davranış şeklidir.) Açma eyleminin anahtarla

³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Kısmet mad., 13.cilt, Milliyet Gazetecilik A.Ş. 1990, İstanbul,s.6731

⁴ Behçet DEDE, Artvin Yöresi Düşünlerinde Gelin-Güvey Motifi, 3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Kongre Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yay: 1865, 1996, Ankara, s. 124

⁵ H. Cemal KARAT AŞ, Artvin ve Kars'ta Bazı inanış ve Adetler, TFA, 11.cilt, Temmuz 1968, No:228, s.5011

⁶ Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yay: 1629, 1995, Ankara, s.203

yapılıyor olması, anahtarın tek başına kısmet açmada büyüsel obje olarak kullanılmasına da neden olmaktadır. Yapılan işlemlerde halk kültüründe kutlu sayı olarak kabul edilen üç sayısı esas alınmaktadır. Halk kültüründe büyüsel bir gücü olduğuna inanılan dört yol ağzı, pek çok pratiğin uygulandığı yer olmaktadır. Böylece, her yöne açık olan bu yerde yapılan işlemin de olumlu sonuç vereceğine inanılmaktadır. Büyüsel pratiklerde rastlanan "akarsu" ögesi, yapılan işlemin tıpkı akan su gibi engel tanımaması, yoluna devam etmesi için uygulanmaktadır. Halk kültüründe su, pislikleri giderici, arındırıcı özelliğinden dolayı kutlu varlıklardan kabul edilir, büyüsel işlemlerde iyi sonuç almak için kullanılır.

Adana ve çevresindeki kısmet açma pratiklerinin bir bölümünde de; hocanın üstüne dualar yazdığı yedi tane taşın, genç kız tarafından dualarla akarsuya atılması, yeni alınmış bir süpürge, cuma günü okunmuş suyla yıkandıktan sonra, bu süpürgeyle evin önünün süpürülmesi, ardından süpürge'nin bir camiye verilmesi pratiklerini görürüz. Bu pratiklerde de suyun temizleyici, arındırıcı gücünden, süpürge'nin de temizleme özelliğinden yararlanılarak büyüsel obje olarak kullanıldığı görülür. Okunmuş suyla yıkanarak üstün güçlerle donatıldığına inanılan süpürge, evin önünde var olduğuna inanılan kötü güçleri süpürmede, temizlemede kullanılmaktadır. Halk kültüründe kutlu sayı olarak kabul edilen yedi sayısına, yedi taşın üzerinin okunması pratiğinde de rastlıyoruz.

Ayrıca, bağlanan kısmetin çözülmesinde veya açılmasında, içinde tersten yazılmış duaların bulunduğu bir muskanın genç kız tarafından boyunda taşındığı görülmektedir. Böylece, yapılan bu karşıtlık büyüyle, kısmetin açılmasının yine dua yazılarak çözüleceğine inanılmakta, yazma işlemi bu kez tersten yapılarak büyü'nün tersine dönmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Son zamanlarda, sokakta satılan, içinde tanrının güzel adlarının ve duaların yazılı olduğu "cevşen" adlı deriden yapılmış bir muska, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Adana'da da gençler arasında boyunda taşınır olmuştur. Genç, boynunda taşıdığı bu muska ile kötülüklerden korunacağına inanmaktadır.

Ülkemizin pek çok yerinde olduğu gibi, gerçekleşmesi istenen dilek için kırk kişiden para toplama pratiğine Adana ve çevresinde de rastlanmaktadır. Kırk kişiden toplanan para ile alman yüzüğü genç kızın parmağına takması, kırk kişiden toplanan para ile alınan yorganın, kısmeti kapalı genç kızın üzerine bir geceliğine örtülmesi, kırk kişiden toplanan parayla alınan kolyenin Hac'ca giden birisine verilerek orada bulunan akarsuya atılması uygulamaları halk kültüründe sıkça görülen davranış kalıplarındandır. Bu pratiklerde, bir yandan halk kültüründe kutsal kabul edilen kırk sayısından yararlanılırken, diğer yandan da dilekte bulunan kişi, para istediği kırk kişiye gerçekleşmesini istediği dileğini duyurmaktadır. Böylece, bu dileği öğrenen kırk kişiden biri, belki de bu dileğin gerçekleşmesine doğrudan katkıda bulunacak veya vesile olacak, kısmetinin açılması için para toplanan kıza veya kişiye kısmet olacaktır.

Türbeleri, velileri ziyaret etme, türbelerin çevresinde veya bahçede bulunan ağaçlara ip veya çaput bağlayarak dileklerde bulunma, adaklar adama, kurban kesme eski Türklerden günümüze kadar gelen inanışlardandır. İslamiyetten önce Türkler dağ, kaya, pınar, göl, ırmak gibi bazı orman ve ağaçları kutsal saymış ve bunların koruyucu ruhları olduğuna inanmış bunları Türk yurdunun koruyucusu olarak benimsemişlerdir.⁷ Türk boyları arasında en eski ve köklü inançlardan biri olan atalar kültünde, atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede ailesine yardım edeceği inancı vardır. Her dönemde Türkler, korku ve saygı karışık bir duyguyla atalarının ruhlarına kurbanlar sunmuş, eşyaları ve mezarlarını kutsal kabul etmişlerdir. Atalar kültü, daha sonra Türkler arasında veli kültü olarak yerleşmiş ve bu insan tipi Müslümanlıkla da bağdaşmıştır. Bugün Anadolu'da halkın

⁷ Hikmet TANYU, Türklerde Ağaçla ilgili inançlar, TFA Yıllığı 1975, Kültür Bakanlığı MFAD Yay: 17, Sürekli Yayınlar Dizisi:2, AÜ Basımevi, 1976, Ankara, s.141

türbe veya ziyaret diye adlandırdığı mezarlara sahip veliler, birtakım hastalıkların tedavisinde ya da dileklerin gerçekleşmesinde ün yapmıştır.⁸

Adana ve çevresinde de, kısmetinin açılmasını isteyen genç kız veya yakını, dileklerin gerçekleşmesinde ünü duyulan türbelere ve ağaçlara bu amaçla ip ve bez bağlar. Tarsus'ta bulunan "Arıklı" ziyareti'ne giderek kısmetinin açılması için, cuma gecesi, orada yatar. Adana'da Zilli Dede ve Çoban Dede diye anılan türbelere gider, mum dikerek, şeker dağıtarak, Dede'nin türbesine örtü örterek, dilekte bulunur. Adana'da "Yedi Uyuyanlar" diye bilinen türbeye giderek, orada bulunan türbe ve yedi mezarın etrafını dualarla, dilek dileyerek birkaç kez döner. Kurban veya horoz keser. Cuma günü ezandan önce "Bulut Dede"ye gider bir makarayı dualarla çözerek(açarak), dilekte bulunur. Çözülen makarayı dileğinin gerçekleşmesi için "Taşköprü" den suya atar. Dilek gerçekleştikten sonra, çay, çerez veya tavuklu pilavı, yatırın bulunduğu yere götürerek, orada bulunanlara dağıtır.

Diğer yörelerimizde olduğu gibi, Adana ve çevresinde de falcıya gitme, falcıdan geleceği konusunda bilgiler edinmeye çalışma davranışı oldukça yaygındır. Kısmetinin açık veya kapalı olduğunu ya da kısmetinin kim olduğunu öğrenmek isteyen genç kız veya yakını da, bu amaçla çevreden öğrendiği falcılara gider. Falcılık, şamanizmin başlıca unsurlarındandır. Orta Asya'daki Türk toplumları arasında en yaygın fal "kürek kemiği" falıdır. Kaynatılmamış kürek kemiği ateşte kızdırılır, kemik üzerinde oluşan çizgiler falcı (kam) tarafından yorumlanırdı.⁹ Bugün Anadolu'da en geçerli fal çeşitleri; suya bakma, aynaya bakma, kurşun- köz- tütsü, kürek kemiği, iskambil falı, bakla falıdır. Kahve falı bunların içinde en yaygın olanıdır.¹⁰ Toplumun hemen her kesiminde kahve falına bakan kişiler vardır. Evlenemeyen genç kızlara, kısmetlerinin açık veya kapalı olduğu ya da kısmetlerinin büyü ile bağlandığı falcılar tarafından söylenmektedir. Daha sonra falcının önerileriyle, kısmetini açmak ya da üstündeki büyüü bozdurmak isteyen genç kız veya yakını, halk arasında "üfürükçü" ya da "cinci hoca" olarak bilinen kişileri arayıp bulmakta ve onların söylediklerini aynen uygulamaktadır.

Adana'da kısmetini öğrenmek için falcıya giden bir genç kıza, üzerinde "papaz büyü" olduğu, bu büyüün çözülmesinin de çok güç olduğu söylenmiş. Papaz büyüünü çözdürmek için bu kez de başka bir falcıya giden genç kıza, falcı kadın; yedi camiden yedi ayrı şişeye dualarla (üç ihlas bir fatiha) su doldurmasını, doldurduğu suların birkaç yudum içtikten sonra kalan sularla banyo yapmasını söylemiş. Çevrede, kapalı olan kısmetinin açılmasının, var olan büyüün bozulmasına bağlı olduğuna inanan gençlerin ve yakınlarının uyguladığı pratiklerden bazıları şunlardır:

•İçinde kutsal bir gölün suyu ile kutsal yer topraklarının bulunduğu söylenen altı şişe bir hoca tarafından kısmeti bağlı genç kıza verilmiş. Bu şişelerle bir dizi uygulamayı yaptığında kısmetinin açılacağı söylenmiş. Genç kız verilen şişelerden birini, dört yol ağzında kırmış, ikinci şişe inşaat temelinde gömülmüş, üçüncü şişe akarsuya atılmış, dördüncü şişe, bir erkek mezarına gömülmüş, beşinci şişedeki sudan biraz içilmiş, kalan su eve serpilmiş, altıncı şişenin suyu ile de banyo yapılmış.

•Soyunun velilerden olduğunu söyleyen Alevi bir kadın da, kısmetinin kapalı olduğunu söylediği genç kıza bir dizi uygulama yapmış; Eline aldığı üç ipe, kızın ve kızın annesinin adlarını dualarla söyleyerek, düğümler atmış. Sonra

⁸ Ahmet Yaşar OCAK, Menakıbnameler, AKDITYK, TTK Yayınları, VII. Dizi, Sa:140, TTK Basımevi, 1992, Ankara, s.10-14

⁹ Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, AKDITYK, TTK Yayınları, VII. Dizi, Sa:24c, TTK Basımevi, 1995, Ankara, s.151-159

¹⁰ Pertev Naili BORAT AV, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 101-103

düğümlenen iplerden biri, içinde su bulunan bir tase konmuş, tastaki su genç kıza içirilmiş. İplerden ikincisi, ateşte yakılmış. Üçüncü ip ise, üstünde taşınması için genç kıza verilmiş.

- Reçetesinin doğuda yaşayan bir hocaya ait olduğu bilinen bir başka büyü bozma ve kısmet açma pratiği de şöyledir; kısmetinin açılmasını isteyen genç kıza muska şeklinde iki ayet ile bir avuç kadar tane karabiber verilmiş ve şu uygulamaları yapması istenmiş; ayetlerden biri içinde su bulunan bir kaba bırakılmış. Daha sonra, bu suyun içinden alman ayet toprağa gömülmüş. Ayetin içinde beklediği suyun birazı içilmiş, bir kısmı eve serpilmiş, kalan su banyo suyuna katılmış. Allah rızası için iki rekât namaz kılınmış. İkinci ayet tabakta yakılmış, külü dışarıya üflenmiş. Tane karabiberler sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez, yirmi gün üzerine fatiha okunarak ateşte yakılmış.

Her üç örnekte de, var olduğuna inanılan büyüün bozulması için su ögesinin kullanıldığını görüyoruz. Su, pislikleri giderici, temizleyici, arındırıcı özelliği nedeniyle halk kültürünün pek çok evresinde büyü bozma ögesi olarak kullanılmaktadır. Adana halk kültüründe, gelin yeni evine gitmeden önce barajı dolaşır. Yeni evine girerken eşige konmuş su dolu bir testiye tekme ile devirir. Böylece, kötü düşünceli kişiler tarafından yapılmış olması muhtemel büyüün bozulacağına inanılır. Kapalı olan kısmetin açılması sırasında da, büyüün bozulması için, okunmuş suyun içildiği, eve serpiştirildiği, okunmuş su ile banyo yapıldığı görülmektedir. İkinci ve üçüncü örneklerde su ile birlikte ateş kültü de yer almaktadır. Ateş, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de halk kültüründe önemini ve yerini korumaktadır. Eski Türklerde ateşin her şeyi temizlediğine, kötü ruhları kovduğuna inanılırdı. VI. Yüzyılda Göktürk Hakanını ziyarete gelen Bizans elçileri ateşlerin arasından geçirilmişti.¹¹ Bugün Anadolu'da ateşle ve ocakla ilgili inanmalar, deyimlere, atasözlerine ve ilenmelere kadar girmiştir.¹² Düğüm atma ve düğüm çözme pratiklerini halk kültürünün diğer evrelerinde de görmemiz mümkündür. Her üç örnekte de yapılan büyüsel işlemler, dini öğelerle desteklenmekte ve böylece yapılan uygulamalara dinsel bir görünüm kazandırılmaktadır.

Toplumun hemen her kesiminde görülen bekar genç kızların kısmetlerinin açılması için; nişanda kesilen nişan kurdelesinden ve düğünde, gelinin gelin telinden bir parça alıp saklamaları, gelinin gelinliğinin içine veya ayakkabısının altına adlarını yazmaları, düğünde gelinin başına atılan para veya şeker gibi saçılardan kapmaya çalışmaları gibi benzetme motifli büyüsel davranış şekillerine Adana ve çevresinde de rastlanmaktadır.

Adana halk kültüründe, gençlerin kısmetlerinin açılması veya kısmetlerinin çok olması için çeşitli dinsel ve büyüsel pratikler uygulanmaktadır. Uygulanan bu pratiklerde İslamiyet öncesi adet ve inanmalardaki doğa kültü, atalar kültü ve ateş kültürünün izleri görülmektedir. İslamiyet öncesi adet ve inanmaların pek çoğu, günümüzde İslami bir renge bürünmüş olarak inanışlarda varlıklarını sürdürmektedir.

Gençlerin kısmetinin açılması için, geleneksel yapıdan kaynaklanan bu tür davranışlar, kırsal kesimden kente doğru gidildikçe azalmaktadır. Günümüzde, özellikle kent merkezlerinde yaşayan ve çalışan gençlerin çoğu, evlenememeyi bir sorun olarak görmemektedir. Kız erkek ilişkilerinin şehirlerde köylere nazaran daha serbest olması, gençlerin özgür yaşamaya olan ilgileri ve ekonomik şartların da giderek ağırlaşması pek çok gencin ileri yaşlara gelmelerine rağmen, evlilik düşünmelerini engellemektedir.

¹¹ İNAN, A.g.e s.68-71

¹² Hikmet TANYU, Türklerde Ateşle ilgili inançlar, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, KB, MFAD Yayınları, VI.cilt, Sa:21, DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, 1976, Ankara, s.283